

СІМ ПОСТРІЛІВ У ПЕТЛЮРУ – «ВИРОК МЕСНИКА» ЧИ ПІДСТУПНЕ ВБИВСТВО?

Колеснік Марта,

здобувачка вищої освіти другого рівня
історичного факультету
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
e-mail: kolesnikmarta791@gmail.com

Науковий керівник: **Старка Володимир,**

доктор історичних наук, професор
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

25 травня 1926 р., о 14:12, на розі вулиць Расіна та Сен-Мішель у Латинському кварталі Парижа, біля книжкової крамниці Жільбер, Самуїл Шварцбард сім разів вистрелив з револьвера, позбавивши життя Голову Директорії та Головного Отамана Військ УНР Симона Петлюру.

Істинні причини смерті С. Петлюри тривалий час замовчувалися або спотворювалися радянською історіографією, залишаючись поза публічним обговоренням. Натомість, українські історики завжди приділяли цьому пильну увагу.

В історіографії вбивства С. Петлюри існують два основні погляди: перший стверджує, що це була операція Кремля з метою ліквідації небезпечного для Москви діяча; другий вважає це помстою єврея-одинака за єврейські погроми в Україні [3, с. 483].

Сумнівною є думка Д. Табачника про те, що обидва підходи мають достатньо доказів, які неможливо спростувати або підтвердити. Насправді, багаторічні припущення дослідників сьогодні спростовуються новими архівними документами, тогочасною пресою та іншими джерелами, що робить можливим об'єктивне вивчення цієї проблеми.

Українська емігрантська історіографія ніколи не сумнівалася в тому, що вбивство було сплановане Москвою. С. Єфремов вже наступного дня після трагедії, 26 травня 1926 р., зазначив у своєму щоденнику, що лише більшовики могли бачити загрозу в особі Петлюри, єдиного популярного та незаплямованого політичного лідера в Україні, чия тінь навіть без реальної влади лякала їх. 27 жовтня 1926 р. він знову підкреслив, що за вбивством стоїть рука Москви [4, с. 292].

У зверненні ЦК УСДРП від 22 червня 1926 р. до українських робітників і селян говорилося, що Симона Петлюру в Парижі вбив більшовицький

агент. Московські комуністи, які жорстоко панували над Україною, послали найнятого вбивцю, щоб пролити кров вірного сина України на вулиці світового міста. Заяви вбивці про помсту за єврейські погроми були вигадкою, щоб приховати справжню причину вбивства [1].

Закордонна делегація УСДРП у меморандумі до Виконкому Соцінтерну від 15 лютого 1928 року заявила, що має факти, які поки не можуть бути оприлюднені, але свідчать про тісний зв'язок Шварцбарда з агентами Москви під час підготовки вбивства Петлюри. На їхню думку, цього достатньо, щоб назвати Шварцбарда більшовицьким агентом.

Проте, причетність Шварцбарда до більшовиків досі заперечується, тому варто розглянути деякі його біографічні дані, підтверджені різними джерелами [2].

Професор А. Яковлев у своїй праці «Паризька трагедія», написаній одразу після подій і заснованій на його участі в суді як радника цивільної сторони, переконливо довів, що вбивство С. Петлюри було сплановане ОГПУ СРСР. Його дослідження є цінним завдяки фаховому аналізу процесу.

Вбивство Петлюри мало подвійну мету: усунути небезпечного противника та спровокувати антиукраїнські настрої серед євреїв. Саме вбивство та подальший судовий процес у Парижі були успішно використані для дискредитації українського національного руху на довгі роки [2].

Д. Табачник вважає, що Радянський Союз у той час, перебуваючи в дипломатичній ізоляції та піклуючись про свій міжнародний престиж, не наважився б на такий безглуздий і небезпечний крок. Однак, відомо, що більшовицький режим прагнув знищити будь-які прояви української незалежності, особливо її лідерів. Також Табачник ставить під сумнів більшу небезпечність Петлюри порівняно з Денікіним, Врангелем чи Кутєповим, які, однак, не стали жертвами замахів [3, с. 500].

Виникає питання, чому саме Петлюру було обрано ціллю, а не інших відомих погромників, які також перебували в Парижі. Відповідь очевидна, але Д. Табачник її не сприймає: Петлюра очолював український визвольний рух і тому становив найбільшу загрозу. Твердження про «боязнь» СРСР зашкодити своєму іміджу не витримує критики, оскільки подальші вбивства Коновальця, Троцького, Бандери та інших опозиціонерів свідчать про протилежне. Чи мав Радянський Союз кращий імідж в інші роки, ніж у 20-ті?

Перебування С. Петлюри в Парижі сприяло його діяльності як ідейного лідера української еміграції. Навколо Державного Центру УНР об'єднувалися активні сили. Більшовики бачили загрозу в самому існуванні Петлюри, особливо їх непокоїла консолідація еміграції навколо журналу «Тризуб» [3, с. 503].

Серед противників української незалежності терміни «Петлюра», «петлюрівщина», «петлюрівець» стали синонімами українського національного руху. Більшовицьке керівництво вважало С. Петлюру своїм головним ворогом [2].

С. Петлюра залишався фактичним лідером української визвольної боротьби, і більшовики прагнули заблокувати його вплив на народ навіть з-за кордону.

Вбивство С. Петлюри також пов'язують із поверненням до влади в Польщі Ю. Пілсудського у травні 1926 р., що могло призвести до відновлення антимосковського польсько-українського союзу. Про це говорили представники оточення Пілсудського та польська преса, зокрема газети «Кур'єр Варшавські» та «Діло», які прямо заявили, що Петлюра поплатився життям за прихід до влади Пілсудського.

На цю причину вбивства вказували С. Єфремов, І. Кедрін, М. Ковалевський та інші. С. Єфремов 26 травня записав у щоденнику про чутки щодо вбивства Петлюри в Парижі, не виключаючи причетності радянської руки, особливо враховуючи прихід до влади Пілсудського, союзника Петлюри.

Побоювання більшовиків були обґрунтованими. Пілсудський дозволив створити в Польщі штаб українського Військового міністерства на чолі з генералом В. Сальським для розробки мобілізаційного плану. Понад сто українських старшин виявили бажання вступити на службу. Однак смерть Петлюри загальмувала ці плани, і Пілсудський відмовився від ідеї «прометеїзму» [3, с. 508].

Судовий процес, що тривав з 18 по 27 жовтня 1927 р., від самого початку пішов врозріз з результатами слідства. Істинні обставини вбивства так і не були повністю розкриті. Дебати під керівництвом комуніста Анрі Тореса зосередилися не на вбивстві та вбивці, а виключно на єврейських погромах в Україні. Суд над Шварцбардом перетворився на публічний процес проти українського національно-визвольного руху, якому приписували ці погроми. Торес майстерно перекрутив ролі обвинувача та обвинуваченого, змістивши фокус суду на постать Петлюри [2].

На суд чинився тиск єврейської громадськості через пресу та масові антиукраїнські маніфестації. Організовувалися неправдиві свідчення, що межували з брехнею.

Судді постійно заслуховували свідчення про жахливі злочини в Україні, про загибель євреїв у погромах, в яких нібито брали участь денікінці, червоні, будьоннівці та поляки. Вся відповідальність за ці події покладалася на Петлюру, який, на думку обвинувачення, не зупинив погромів і тому був винним. Понад двісті документів, що свідчили про зусилля Петлюри та його уряду щодо припинення погромів, були проігноровані судом [3, с. 509].

Найбільш повно та стисло процес над Шварцбардом, обставини вбивства та контекст подій в Україні (1917–1920) та Франції (1926–1927) описані в книзі «Документ судової помилки», виданій у Парижі в 1958 р. на основі публікацій газети «Тризуб» та стенограми судового засідання.

У передмові до книги зазначається, що вороги українського народу використовували єврейське питання для дискредитації українського визвольного руху. Хоча багато євреїв вважали Шварцбарда «героєм», значна частина виступила проти цього. Проте, міф про «героя» Шварцбарда та погромника Петлюру закріпився. Автор передмови висловлює жаль з приводу несвоєчасного видання матеріалів суду та сподівається, що спогади про цей процес сприятимуть реабілітації Петлюри та налагодженню українсько-єврейських відносин. На початку книги наводяться докази того, що після перших пострілів у Петлюру, який впав, вбивця здійснив ще чотири-п'ять пострілів у лежачого. Пораненого доставили до лікарні, де він помер. На тілі загиблого виявили п'ять ран, остання з яких була смертельною. На місці події знайшли шість гільз, сьомий патрон заклинило, восьмий залишився невикористаним.

Шварцбард неправдиво стверджував, що не стріляв у лежачого Петлюру, а розрядив пістолет у тротуар. Однак це спростували очевидці та судово-медична експертиза, яка встановила, що лише перша куля влучила по горизонтальній траєкторії, а решта – зверху вниз, що підтверджується різницею у зрості Петлюри (171 см) та Шварцбарда (162 см). Заяви Шварцбарда про стрільбу в бруківку були безпідставними. На першому допиті він назвав себе 38-річним уродженцем Смоленська, який проживав в Україні, але на суді збрехав про вік і місце народження. Також під час слідства він стверджував, що в Одесі дізнався про Петлюру як організатора погромів [3, с. 524].

У Парижі, прочитавши газету «Тризуб», Шварцбард заявив, що знайшов там антисемітську пропаганду, спрямовану проти виділення землі російським євреям та з погрозами нових погромів. Однак редактор «Тризуба» В. Прокопович заперечив наявність будь-яких антисемітських матеріалів у виданні. Судовий переклад публікацій також не виявив антисемітизму, а Шварцбард не зміг навести конкретних «маленьких фраз», які б це підтверджували.

Варто зазначити, що Шварцбард постійно змінював свої свідчення щодо погромів, посиляючись то на розповідь невідомого росіянина про розмову військових у госпіталі, то на власне перебування в Україні в 1919–1920 рр. і особисті свідчення звірств, стверджуючи, що Петлюра був організатором погромів, а солдати УНР носили антисемітські нашивки. На запитання суду про докази причетності Петлюри до погромів, Шварцбард стверджував, що погроми тривали три роки, а Петлюра, очолюючи армію, не боровся з ними.

Також неправдивими виявилися його свідчення про самостійну підготовку замаху та відсутність знайомства з Петлюрою до вбивства, оскільки свідчення професора Ковалю вказували на те, що Шварцбарда бачили в компанії осіб, які стежили за Петлюрою напередодні.

С. Єфремов у своєму щоденнику назвав Петлюру чистою людиною, оббреденою як погромник, а вбивцю – героєм, засуджуючи французький суд та єврейство за виправдання Шварцбарда та завдану кривду українському народу [4, с. 287–288].

Визначальний вплив на процес мав союзницький статус Франції та СРСР. Паризькі чиновники сприяли Москві у спрямуванні судового процесу на засудження погромів та Петлюри. Мета була досягнута: виправдання Шварцбарда стало головним аргументом антиукраїнських сил для поширення уявлень про Петлюру як погромника.

Насправді слідство не надало жодних переконливих доказів причетності Петлюри до погромів або його антисемітських нахилів. Тому не можна погодитися з висновком О. Войцехівського про підтвердження слідством заяви Шварцбарда про помсту за погроми 1917–1920 рр. [4, с. 219–220].

Висновки. З сучасної історичної перспективи очевидно, що вбивство Петлюри було організоване Москвою через його активну діяльність як лідера української еміграції та Державного Центру УНР, що становило загрозу для більшовицького режиму [5]. Москва розраховувала знищити популярність Петлюри та підірвати ідею української незалежності, але вбивство лише консолідувало еміграцію та посилювало її роль у національно-визвольній боротьбі. Українська державницька еміграція після вбивства Петлюри продовжувала підтримувати Державний Центр УНР в екзилі, який передав свої повноваження незалежній Україні в 1992 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шульгин О. Симон Петлюра та українська закордонна політика. Збірник пам'яті Симона Петлюри. 176 с.
2. Коваль Б. Симон Петлюра в перспективі історії. Нью-Йорк, 1968.
3. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і Петлюріана. К.: Вид. ім. Олени Теліги, 2001. 645 с.
4. Симон Петлюра. Статті, листи, документи. Том. 1. 439 с.
5. Іваніс В. Симон Петлюра: президент України. Дрогобич, 1992. 256 с.